

GOVORI SREDNJDALMATINSKOG OTOČJA

Prilog antropologijskim istraživanjima

Anita Sujoldžić

Institut za antropologiju, Zagreb

UDK 808.62:316

808.62-087

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 25. 4. 1994.

U okviru opsežne multidisciplinarne antropološke studije istraživana je i regionalna jezična diferencijacija u ukupno 45 naselja na otocima srednje Dalmacije. Metodom analize bazičnog rječnika utvrđena su obilježja suvremenog jezičnog govornog izraza ove regije. Procijenjene "jezične udaljenosti" i jezična heterogenost razmatrane su s obzirom na poznata povijesna migracijska kretanja u ovom području.

UVOD

Brojna su istraživanja u antropologiji posvećena problemima istodobnih analiza različitih socio-kulturnih i bioloških svojstava populacija, kako bi se proučili trendovi njihove (mikro)evolucije.¹ S obzirom na to da u području istočnog Jadrana još i danas nalazimo reproduktivno izolirane male populacijske skupine, one su predmetom proučavanja već gotovo dvadeset godina. Cilj je pojasniti procese kulturne i biološke povijesti i dati odgovore na ona uvijek aktualna pitanja o evoluciji čovjeka u njegovu okolišu. Dosadašnja antropološka istraživanja populacijske strukture jadranskih otoka započela su još 1972. godine (npr. Rudan, 1972; Rudan i dr., 1987, 1992) i pokazala su da jezični podaci pružaju važne obavijesti o socio-kulturnim činiteljima koji utječu na

1

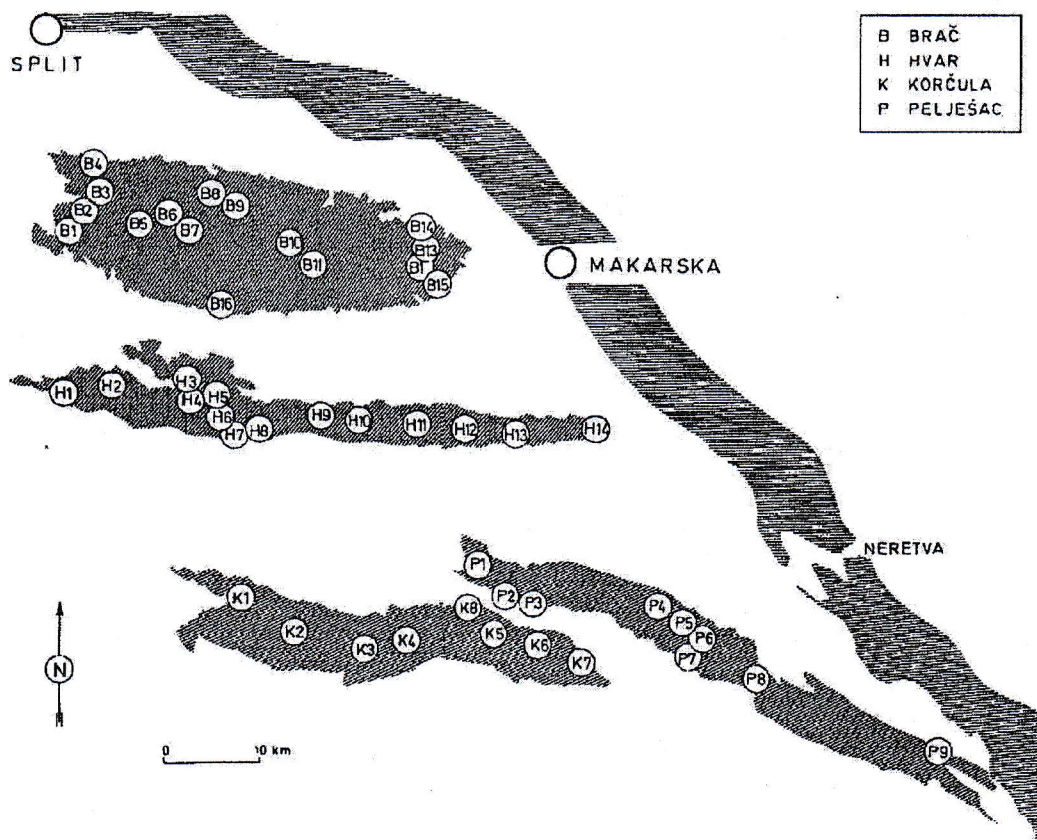
Rad je izrađen u sklopu znanstvenog projekta "Antropološka istraživanja populacijske strukture Hrvatske" (3-01-133) Ministarstva znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

uobličavanje današnjih populacija. U tim istraživanjima jezični govorni izraz analizira se kao pokazatelj sociokulturne mikroevolucije, odnosno kao jedan od mogućih mehanizama izolacije koji može izravno djelovati na međuodnos pojedinih ljudskih skupina. Analize jezičnog govornog izraza provedene na otocima Hvaru, Braču i Korčuli te poluotoku Pelješcu daju suvremenu jezičnu sliku tog područja te omogućuju procjenu "lingvističkih udaljenosti" između seoskih subpopulacija, kao i jezičnih elemenata koji doprinose međupopulacijskoj heterogenosti, posljediци u povijesti poznatih migracija ovog stanovništva.

PREGLED JEZIČNE POVIJESTI SREDNJE DALMACIJE

S gledišta jezične povijesti istočnog Jadrana, za čitavo područje tzv. srednje i južne Dalmacije i pripadajućih otoka (slika 1) karakteristična je jednaka *stratigrafija* jezičnih elemenata od najranije povijesti do današnjeg doba.

Slika 1

Ova stratigrafija, koja nužno odražava sukcesivno naseljavanje tog područja različitim populacijama, ostavila je najjasnije tragove u *toponimiji* (Skok, 1950). Brojne primjere ove slojevitosti nalazimo na otocima Braču, Hvaru i Korčuli te poluotoku Pelješcu, na kojima smo vršili antropološka istraživanja. Najstariji su slojevi *mediteranski* (ili *predindoeuropski*) i *ilirski* (*indoeuropski*) sloj, o kojima svjedoče nazivi otoka i na njima smještenih naselja, kao npr. "Brač" (*brentos* – jelen) i "Lumbarda" (naziv nepoznatog podrijetla). Nakon toga slijedi *grčki sloj*, te nazivi grčkog podrijetla npr. "Škrip" (*Skirphai* – vapnenac), "Hvar" (*Pharos* – svjetionik), "Korčula" (*Corcyra Melaina* – crna Melaina), nastali u doba stvaranja grčkih kolonija na Jadranu. U vrijeme rimske vladavine (od 3. stoljeća prije naše ere do slavenske, odnosno hrvatske doseobe u 7. stoljeću n. e.) kada je čitavo to područje pripadalo rimskoj provinciji Dalmaciji odnosno bizantskoj *temi*, došlo je do temeljite *romanizacije* iako su novopridošli Rimljani boravili pretežno u gradovima, a staro balkansko (ilirsko) stanovništvo u selima. Romansku fazu ilustriraju sljedeći toponimi: "Postire" (*pastura* – pašnjak), "Bol" (*vallum* – zemljano utvrđenje s palisadama), "Pupnat" (*pampinatum* – zasaden vinovom lozom), "Čara" (*cotiaria* – cos, cotis – brus), "Ston" (*stagnum* – močvara) itd. O najranijem naseljavanju Slavena (Hrvata) u ove prostore svjedoče ranokršćanski romanski toponimi s latinskim pridjevom *Sanctus* kao prvim dijelom. To su primjerice "Sutivan", "Sumartin", "Supetar", "Sućuraj" (*sanctus* – sanctu – sut + Ivan, Petar, Martin i Juraj) (Skok, 1950). Latinski jezik rimske dominacije predstavlja glavni supstrat slavenskom, hrvatskom jeziku koji se na njega naslojavao. Međutim, treba istaknuti činjenicu da se nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva (476. godine n. e.) latinski jezik nekadašnje provincije Dalmacije modificira u izolaciji i prerasta u tzv. "primorski dalmatski jezik". Ovaj jezik izrazito je gradskog tipa jer su gradovi nastanjeni romanskim življem najdulje odolijevali naseljavanju Slavena. Imao je specifična obilježja u svakom dalmatinskom gradu, i to, vjerojatno, zbog izolacije, budući da su ti gradovi kao administrativni centri bili uglavnom (po jedan) smješteni na svakom većem otoku Jadrana.

Nadiraanjem slavenskog stanovništva u ove krajeve od 6. stoljeća nadalje *hrvatski jezik* potpuno je prevladao, ograničavajući *romanski dalmatski jezik*. Premda se hrvatski jezik čvrsto ukorijenio u narodu, sačuvani dokumenti govore da je službeni jezik u administrativnom pogledu sve do 15. stoljeća bio *latinski ili talijanski*. To je i logično, budući da je od početka 14. stoljeća u ovim prostorima izrazit utjecaj Republike Venecije tijekom nekoliko stoljeća. Stoga je i posljednji *romanski*, tzv. *mletački sloj* karakterističan za razdoblje mletačke vlasti u ovom području, odnosno na otocima Braču, Hvaru i Korčuli, i to od 1420. do 1797. godine. Mletački elementi snažno su utjecali na hrvatski jezik stanovništva srednje Dalmacije, i to ponajprije u gradovima, a tek posredno – kroz gradsko stanovništvo – i u seoskim naseljima. Taj posljednji, ali najsnažniji romanski utjecaj talijanskog jezika ostavio je vidnih tragova u kulturnom vokabularu vezanom za javni život, religiju, brodogradnju, ribarstvo, trgovinu i sl. Njegov je, međutim, utjecaj u terminologiji zemljoradnje, flore i faune znatno manji, a najslabiji je u toponimiji koja je pretežno slavenska (s prije spomenutim jezičnim elementima predmletačkog utjecaja).

Širenje različitih jezičnih elemenata na ovom području utjecalo je i na dijalektalnu diferencijaciju. Oštra podijeljenost na grad i selo uvjetovala je znatne razlike u primanju stranih elemenata između sela i grada. Dok je grad donekle uvijek bio dvojezičan (tako da su strani elementi uz neznatno prilagođavanje trpjeli znatno manje promjene), sela su bila izrazito jednojezična (hrvatska) i primala su strane elemente posredno – od grada, nastojeći ih što više prilagoditi vlastitom govornom sustavu. Oblici toga prilagođavanja bili su veoma raznovrsni odražavajući se u različitim specifičnim mjesnim govorima. Vinja (1950) navodi da je seosko stanovništvo u svom vokabularu znatno konzervativnije od gradskog, iz čijeg je govora mletački utjecaj istisnuo velik broj elemenata iz prethodnih jezičnih stadija. Stoga se gradska naselja u načelu izdvajaju od seoskih naselja. Također, mletački je utjecaj najslabiji na poluotoku *Pelješcu* koji je, nasuprot otocima *Braču*, *Hvaru* i *Korčuli*, od 1333. godine pa sve do početka 19. stoljeća pripadao Dubrovačkoj Republici. Osim toga, čitav poluotok Pelješac bio je podijeljen na 300 dijelova (tzv. kontrade) na temelju feudalnog zemljoposjeda i kmetskog položaja seljaka, tako da je komunikacija pelješkog stanovništva s vanjskim svijetom i unutar pojedinih područja samog poluotoka bila veoma ograničena. Te razlike između otoka Brača, Hvara i Korčule s jedne te poluotoka Pelješca s druge strane značajne su za razumijevanje procesa nastanka suvremenih jezičnih razlika (Bennett i dr., 1989).

DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA GOVORA SREDNJE DALMACIJE

U dosadašnjim holističkim antropološkim istraživanjima otoka Brača, Hvara i Korčule te poluotoka Pelješca vršena je i analiza jezičnih karakteristika ispitivanih populacija (Sujoldžić, 1982, 1986, 1989; Sujoldžić i dr., 1983, 1984, 1987, 1988, 1989; Rudan i dr., 1987, 1990a, 1990b). Ova istraživanja provedena su u gotovo svim naseljima spomenutih otoka te poluotoka, kako bi se utvrdile razlike i sličnosti u jezičnom izrazu stanovnika. Po našem mišljenju one su i pokazatelj njihove socio-kulturne (mikro)diferencijacije i omogućuju usporedno praćenje kulturne i biološke (mikro)evolucije stanovništva. Jezični proces, analogan migraciji alela u genetici, jezični je kontakt. On može pokazati stvarno geografsko kretanje populacije ili pak međusobno prožimanje i povezivanje pojedinih subpopulacijskih skupina (sela) i time umanjiti njihovu međusobnu diferencijaciju.

S obzirom na to da je čitavo ispitivano područje istočnog Jadrana u kojem smo vršili istraživanja bilo izvrgnuto izrazitoj imigraciji stanovništva s kopna u 16. i 17. stoljeću, a koja je nastala kao izravna posljedica turskog prodiranja na Balkanski poluotok (npr. Rudan i dr., 1972, 1982, 1987, 1992), valja upozoriti da su imigrirajuće skupine govorile različitim dijalektima. Polazna pretpostavka naših dosadašnjih jezičnih istraživanja bila je da se stanovništvo svakog ispitivanog područja na otocima, odnosno poluotoku, može podijeliti na najmanje dvije skupine: skupinu starosjedilaca koji govore tzv. "čakavskim dijalektom" (tradicionalnom na području čitave Dalmacije) i skupinu doseljenika koji govore

"štokavskim dijalektom", a koji su se, manje ili više, asimilirali sa starosjedilačkim stanovništvom. Rezultati do danas provedenih analiza pokazali su da na svim ispitivanim područjima srednje Dalmacije i danas postoje ta dva dijalekta ("čakavski" i "štokavski"), kao i lagani prijelaz iz jednog u drugi dijalekt. Infiltracijom štokavaca u pojedina čakavska naselja dobiveni su tipovi čakavskih govora koji su izvrgnuti manjoj ili većoj štokavizaciji (npr. Sujoldžić, 1989; Sujoldžić i dr., 1984, 1987, 1989). U svakom od ispitivanih naselja uočen je *specifičan mjesni govor*, koji odgovara *poddijalektu*. On je posljedica povijesnih zbivanja i različitih jezičnih supstrata i superstrata, s jedne, te slabih mogućnosti komunikacije među pojedinim subpopulacijskim (seoskim) skupinama stanovništva, s druge strane. U prilog pretpostavci o izolaciji koja je utjecala na jezičnu (mikro)diferencijaciju, govore i podaci o statistički značajnoj korelaciji između geografskih i lingvističkih "udaljenosti" na svim ispitivanim otocima (Braču, Hvaru i Korčuli) i na poluotoku Pelješcu (Sujoldžić 1982, 1989; Sujoldžić i dr., 1984, 1987, 1988; Rudan i dr., 1987, 1990a, 1990b).

Danas se svi istraživani otoci (Brač, Hvar i Korčula) ubrajaju u područje čakavskog narječja, a granica štokavskog narječja prolazi negdje sredinom poluotoka Pelješca. Štokavske elemente možemo podijeliti u dvije skupine. Prvu skupinu čine elementi koji su dospjeli na ovo područje prvim većim doseljavanjem štokavskog stanovništva s priobalnog kopnenog područja, a koje je posljedica prodora Turaka u 16. i 17. stoljeću i pomicanja štokavskih masa na kontinentu. Tim se migracijama bitno promijenio odnos među narječjima, njihova se međusobna granica pomiče tako da se štokavski elementi infiltriraju i u područja do tada čistog čakavskog narječja na otoke Brač, Hvar i Korčulu. Drugu skupinu štokavskih elemenata čine noviji štokavski utjecaji i štokavske varijante standardnog književnog jezika. Oni su posljedica suvremenih pojedinačnih migracija stanovništva, modernih oblika komunikacije i jezičnih prožimanja te nestajanja nekadašnje geografske i kulturne izolacije ovog područja, a koja je pogodovala konzerviranju starijih jezičnih obilježja (Rudan i dr. 1982, 1987; Sujoldžić, 1988; Sujoldžić i dr., 1989; Špoljar i dr., 1989).

GRAĐA I METODE

Analiza govora otoka Brača, Hvara, Korčule i poluotoka Pelješca provedena je u prostoru osnovnog rječnika koji je ispitivan i potanko prikazan u prethodnim istraživanjima (Sujoldžić, 1982, 1986, 1989; Sujoldžić i dr., 1979, 1983, 1984, 1987, 1988, 1989). Podaci o ukupno 105 riječi osnovnog rječnika prikupljeni su tijekom terenskih istraživanja od informanata u ukupno 45 naselja (slika 1). To su: 16 naselja na otoku Braču (Milna B1, Bobovišća B2, Ložišća B3, Sutivan B4, Dračevica B5, D. Humac B6, Nerežišća B7, Škrip B8, Dol B9, Praznice B10, G. Humac B11, Selca B12, Novo Selo B13, Povlja B14, Sumartin B15 i Bol B16), 13 naselja na otoku Hvaru (Hvar H1, Brusje H2, Stari Grad H3, Dol H4, Vrbanj H5, Švirče H6, Vrisnik H7, Pitve H8, Poljica H9, Zastrazišće H10, Gdinj H11, Bogomolje H12 i Sućuralj H14), i 8 naselja na otoku Korčuli (Vela Luka K1, Blato K2, Smokvica K3, Čara K4, Pupnat K5, Žrnovo K6, Lumbarda K7 i Račišće K8),

8 naselja na poluotoku Pelješcu (Lovište P1, Viganj P2, Kučište P3, Kuna P5, Pijavičino P6, Potomje P7, Janjina P8 i Ston P9). U skladu s prijašnjim jezičnim istraživanjima ovih otoka i poluotoka "lingvističke udaljenosti" između pojedinih naselja u regiji procijenjene su pomoću metode izračunavanja "Hemmingovih mjera sličnosti" koja je detaljno opisana u dosad objavljenim publikacijama (npr. Sujoldžić i dr., 1979, 1983, 1984, 1987, 1988).

S ciljem objektivnijeg utvrđivanja *dijalektnih područja*, preciznije *identifikacije njihovih jezgri* te različitih *razina miješanja pojedinih dijalekata*, na temelju postojećeg uzorka riječi i specifičnosti južnočakavskog i zapadnog novoštokavskog dijalekta, a koji su zastupljeni u ispitivanoj regiji, odabrano je 11 varijabli, koje su navedene u tablici 1. One diskriminiraju ta dva dijalekta na temelju već postojećih lingvističkih kriterija (Brozović, 1970; Moguš, 1977; Šimunović, 1977).

Statistička analiza prikupljenih podataka obuhvatila je izračunavanje "lingvističkih udaljenosti" na temelju odabranih varijabli (kao standardiziranih euklidskih udaljenosti) te analizu glavnih komponenti, a rezultati su grafički prikazani dendrogramom uz pomoć hijerarhijske klaster analize metodom tzv. najdaljeg susjeda (SPSS/PC, Inc., 1985).

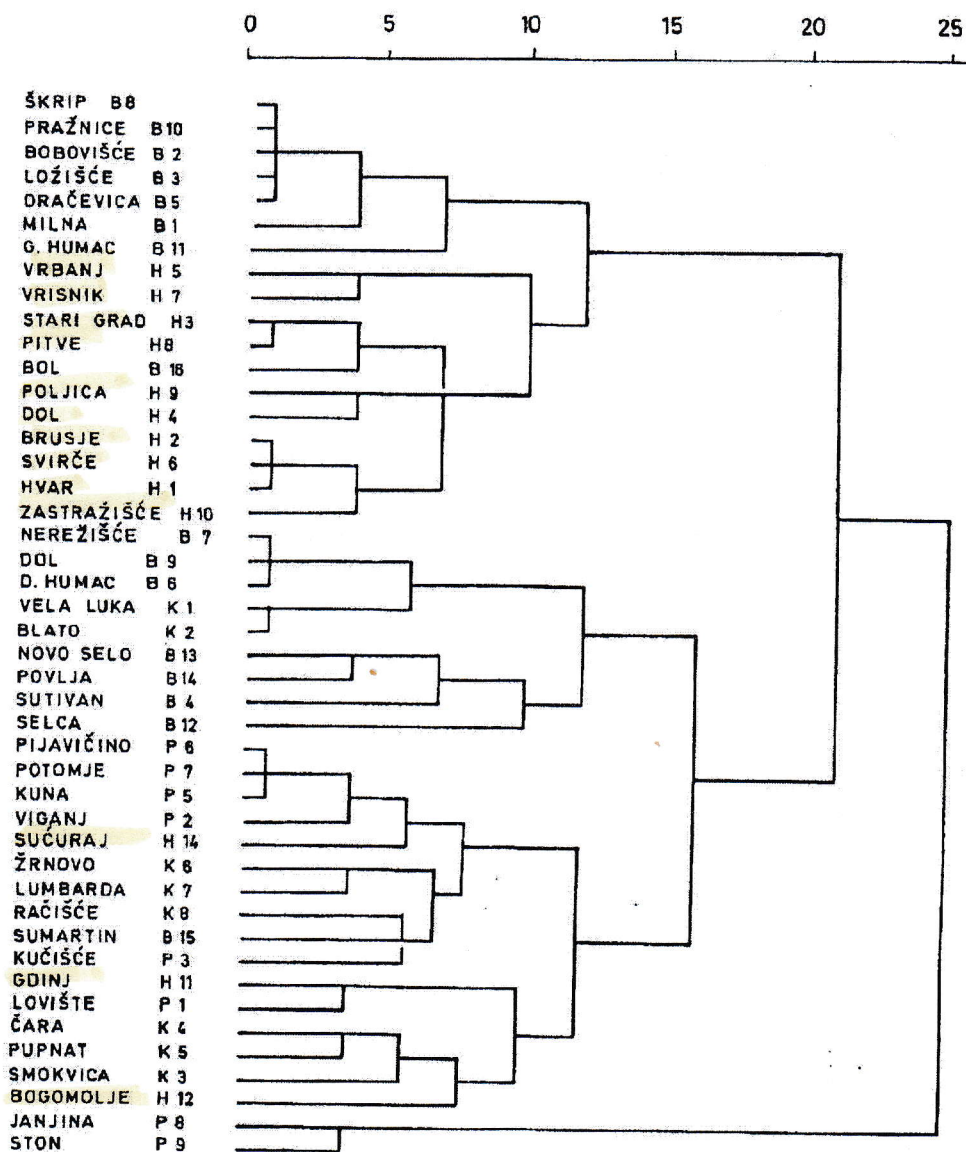
Slika 2 prikazuje dendrogram izrađen na temelju euklidskih udaljenosti između naselja s obzirom na 11 odabranih diskriminativnih varijabli (tablica 1).

Jasno se uočavaju 4 veće skupine naselja, grupiranih prema sličnosti u ispitivanim varijablama. Najveću, *prvu skupinu* čini 18 naselja, pretežno sa zapadnog i središnjeg dijela otoka Brača i Hvara, i to: 8 bračkih naselja – Bobovišće (B2), Ložišće (B3), Milna (B1), Dračevica (B5), G. Humac (B11), Škrip (B8), Pražnice (B10) i Bol (B16) – te 10 naselja otoka Hvara – Vrbanj (H5), Vrisnik (H7), Starigrad (H3), Pitve (H8), Poljica (H9), Dol (H4), Brusje (H2), Svirče (H6), Hvar (H1) i Zastrazišće (H10). Unutar ove velike skupine naselja naziru se dvije podskupine. Jednu čine bračka, a drugu hvarska naselja zajedno s južnim, primorskim bračkim naseljem Bol (B16). Ovaj je nalaz logičan budući da je naselje Bol (B16) – zbog svojeg izdvojenog geografskog položaja od ostalih naselja na otoku Braču, orijentirano prema sjeverozapadnim naseljima susjednog, južnije smještenog otoka Hvara (slika 1). Ovu prostranu skupinu, s obzirom na ispitivane jezične varijable, možemo smatrati jezično *najkonzervativnijom čakavskom skupinom*, u kojoj je stari čakavski sustav doživio najmanje promjena.

Drugu skupinu (klaster) čini ukupno 9 naselja smještenih na otocima Korčuli i Braču: dva najzapadnija naselja otoka Korčule (Vela Luka (K1) i Blato (K2)), 3 naselja u središnjem dijelu otoka Brača (Nerežišće (B7), Dol (B9) i D. Humac (B6)), 3 istočna bračka naselja (Selca (B12), Novo Selo (B13) i Povlja (B14)) te sjeverozapadno bračko primorsko naselje Sutivan (B4). I ovdje se uočavaju dvije podskupine.

Slika 2

Grafički prikaz genetskih udaljenosti između ispitivanih populacija

Tablica 1**Jezične varijable korištene u analizi**

1. zamjenica <i>ča</i> prema štokavskom <i>što</i>
2. vokalno <i>r</i> (krv/karv)
3. prijelaz <i>e>a</i> iza <i>j</i> , <i>č</i> , <i>ž</i> (jzik/jezik)
4. dosljednost zamjene <i>jata</i> (<i>e</i> , <i>i-e</i> , <i>i</i> , <i>je</i>)
5. prijelaz <i>dj>j</i> (medja/meja)
6. asimilacija <i>k>h</i> (nokat/nohat)
7. prijelaz <i>gn>gnj</i> (gnoj/gnjoj)
8. depalatalizacija <i>lj</i> (košulja/košuja)
9. diftongacija <i>a>ao</i> , <i>o>uo</i> , <i>e>ie</i> (jaoje/jaje, kuonj/konj, hóier/hóer)
10. dočeto - <i>i</i> , u infinitivu (spat/spati)
11. akcentuacija (stari troakcenatski sustav/novi akcenti)

Tablica 2**Rotirano faktorsko rješenje za 11 diskriminativnih jezičnih varijabli – direktna oblimin rotacija**

varijabla	faktor 1	faktor 2	komunalitet
zamjenica <i>ča</i>	0.91883		0.81201
vokalno <i>r</i>	0.71715		0.48710
prijelaz <i>e>a</i>	0.74038		0.65259
refleks <i>jata</i>		0.59199	0.35041
prijelaz <i>dj>j</i>		0.46509	0.46350
asimilacija <i>k>h</i>	0.60682		0.46226
prijelaz <i>gn>gnj</i>		0.72681	0.71572
depalatalizacija <i>lj</i>		0.82751	0.66538
diftongacija	0.71141		0.66238
dočeto - <i>i</i> , inf.		0.77616	0.57735
akcentuacija	0.77220		0.74735
Postotak ukupne varijance	41.5	18.4	
Kumulativni postotak ukupne varijance	41.5	60.0	

Prvu čine navedena središnja bračka naselja i dva najzapadnija korčulanska, a njihovo zajedničko grupiranje ukazuje na određene manje promjene unutar njihova čakavskog sustava. One su posljedica dijelom štokavskih utjecaja, ali, vjerojatno, i autonomnog razvoja njihovih govora. Drugu podskupinu čine naselja s istočnog dijela otoka Brača, za koja s pravom možemo pretpostaviti da su bila izložena većem utjecaju štokavskih doseljenika s kopna. Ona su naime smještena u neposrednoj blizini naselja Sumartin (B15), koje su u 17. stoljeću

osnovali prebjezi s kopna, a koji i danas govore štokavskim dijalektom. Naseljima ove podskupine pridružuje se i sjeverozapadno bračko naselje Sutivan (B4), što govori u prilog orijentacije ovog naselja prema obalnom gradu Splitu i vjerojatno izraženijeg doseljavanja suvremenog stanovništva s kopna u ovo naselje.

Treću skupinu čini ukupno 16 naselja: 6 naselja sa zapadnog i središnjeg dijela poluotoka Pelješca (Viganj P2, Kučište P3, Ložište P1, Pijavičino P6, Kuna P5 i Potomje P7), 6 naselja središnjeg i istočnog dijela otoka Korčule (Smokvica K3, Čara K4, Pupnat K5, Žrnovo K6, Lumbarda K7 i Račišće K8), 3 istočna naselja otoka Hvara (Gdinj H11, Bogomolje H12 i Sućuraj H14) te najistočnije bračko naselje Sumartin (B15). Unutar ove veće skupine ponovno opažamo dvije manje podskupine. U prvoj jezgru čine naselja koja su osnovali štokavski doseljenici s kopna u 16. i 17. stoljeću (Sućuraj H14 na Hvaru, Sumartin B15 na Braču te Račišće K8 na Korčuli) te izrazito štokavizirana naselja na poluotoku Pelješcu i istočnom dijelu otoka Korčule. Drugu podskupinu čine istočna naselja otoka Hvara (Gdinj H11 i Bogomolje H12), središnja naselja otoka Korčule (Čara K4, Smokvica K3 i Pupnat K5) te najzapadnije naselje na poluotoku Pelješcu Lovište P1. Ovo naselje (P1) tek su 1885. godine osnovali doseljenici s istočnog dijela otoka Hvara, uglavnom iz Gdinja (H11) i Bogomolja (H12), što objašnjava njihovo zajedničko smještanje u klasteru. Položaj ove druge podskupine ukazuje da su i govori ovih naselja, iako temeljeni na čakavštini, također prilično infiltrirani štokavskim osobinama. Međutim, zajedničko grupiranje svih prije navedenih naselja u treću skupinu ukazuje na činjenicu da su i govori nekad čistih štokavskih naselja dijelom natrunjeni čakavskim govorima svojega okružja.

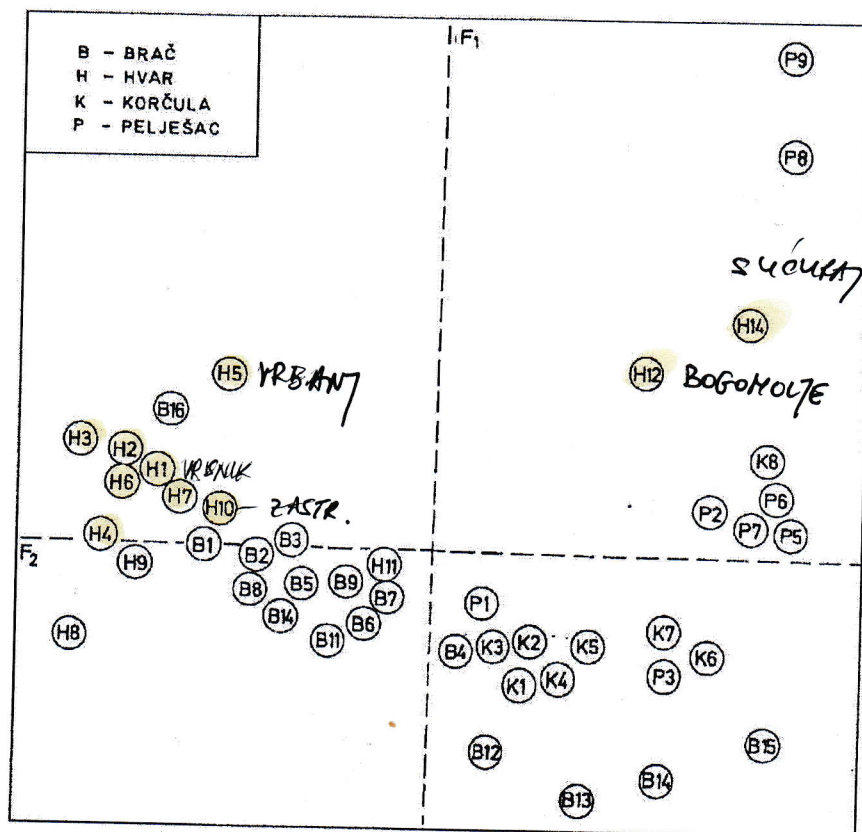
Četvrtu skupinu čine samo 2 naselja najistočnijeg dijela poluotoka Pelješca, a za koja je karakterističan štokavski (ijekavski) govor istočnohercegovačkog tipa. To su Janjina (P8) i Ston (P9).

Radi objektivnijeg utvrđivanja odnosa između pojedinih analiziranih jezičnih varijabli, nad njima je izvršena analiza glavnih komponentanata te diskriminativna analiza. Slika 3 pokazuje utjecaj prvih dviju visoko značajnih diskriminativnih funkcija na razmještaj naselja u ortogonalnom prostoru.

Prva funkcija (F1) okuplja tzv. primarne varijable i na slici 3 označava diskriminaciju između dvaju osnovnih narječja. S desne strane funkcije izrazito se diskriminiraju naselja: P5, P6, P7, P8, P9 na poluotoku Pelješcu (Kuna, Pijavičino, Potomje, Janjina i Ston), K8 na otoku Korčuli (Račišće), H14 na otoku Hvaru (Sućuraj) i B15 na otoku Braču (Sumartin). Vrlo dobro se diskriminiraju i naselja P2 i P3 na poluotoku Pelješcu (Viganj i Kučište), K5, K6 i K7 na otoku Korčuli (Pupnat, Žrnovo i Lumbarda), H12 na otoku Hvaru (Bogomolje) te B13 i B14 na otoku Braču (Novo Selo i Povelja). Slabo se diskriminiraju naselja P1 na Pelješcu (Lovište), K1, K2, K3 i K4 (Vela Luka, Blato, Smokvica i Čara), H11 na otoku Hvaru (Gdinj) te B4, B6, B7, B9, B11 i B12 na otoku Braču (Sutivan, D. Humac, Nerežišće, Dol, G. Humac i Selca). S lijeve strane funkcije vrlo dobro se diskriminiraju bračka naselja, B1, B2, B3, B5, B8 i B10 (Milna, Bobovišća, Ložišća, Dračevica, Škrip i Praznice) te hvarska naselja H5, H7 i H10 (Vrbanj, Vrisnik i Zastraišće). Izrazito su, pak, diskriminirana naselja s otoka Hvara: H1, H2, H3,

H4, H6, H8 i H9 (Hvar, Brusje, Stari Grad, Dol, Pitve i Poljica) te naselje B16 (Bol) s otoka Brača.

Slika 3

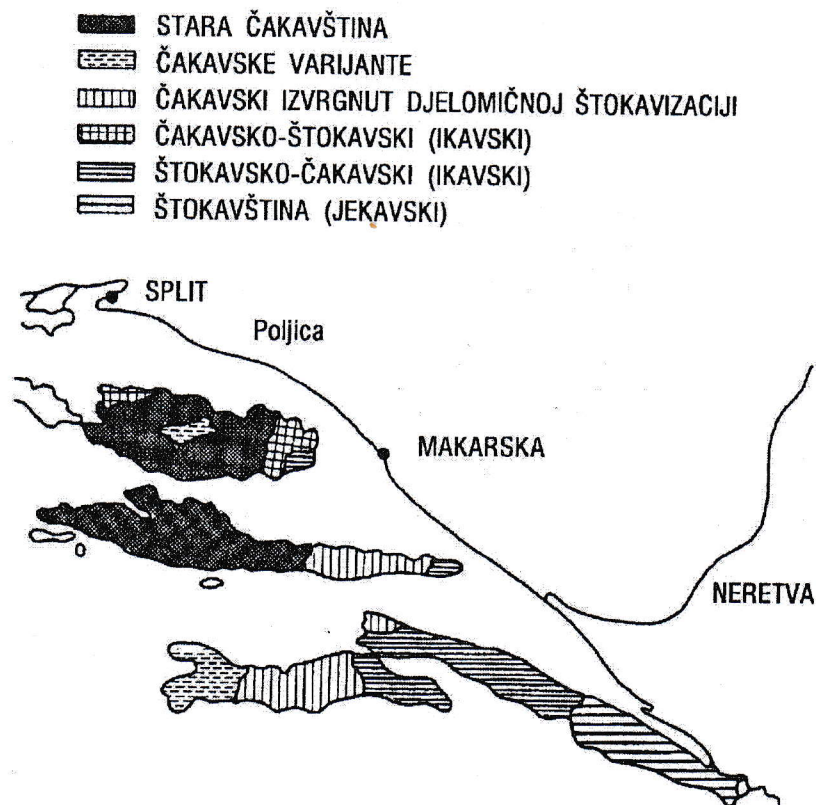
Druga funkcija (F2) okuplja tzv. sekundarne varijable koje omogućuju diskriminaciju na razini poddijalekata i mjesnih govora unutar oba narječja. Ova funkcija izrazito diskriminira manji broj naselja, i to: P8 i P9 na poluotoku Pelješcu (Janjina i Ston), H5, H12 i H14 na otoku Hvaru (Vrbanj, Bogomolje i Sućuraj) te B12, B13, B14, B15 i B16 na otoku Braču (Selca, Novo Selo, Povlja, Sumartin i Bol). Preostala naselja na otocima i poluotoku slabo se diskriminiraju. Ova funkcija pokazuje znatno veću homogenost čakavskih naselja od ispitivanih štokavskih naselja s obzirom na sekundarne jezične varijable. Općenito, prikaz naselja na ovoj slici u znatnoj mjeri podudara se s prikazom na slici 2.

U postojećoj dijalektološkoj literaturi uglavnom se navodi da čakavsko-štokavska granica prolazi središnjim dijelom poluotoka Pelješca, ostavljajući njegov zapadni dio i sva tri istraživana otoka (Brač, Hvar i Korčulu) u čakavštini, s izuzetkom triju izoliranih štokavskih naselja na njima – Sumartin B14 na Braču, Sućuraj H14 na Hvaru i Račišće K8 na Korčuli (Moguš, 1977; Šimunović, 1977). Dobiveni rezultati naših istraživanja, međutim, pokazuju da u ispitivanoj

dalmatinskoj regiji nije moguće odrediti oštru čakavsko-štokavsku granicu, premda se doista uočava jedna snažna crta diferencijacije između zapada i istoka, kao i očigledno opadanje utjecaja štokavskog dijalekta od istoka prema zapadu. U zonama jakog interferiranja čakavskog supstrata i štokavskog superstrata uočava se jako međudijalektno prožimanje i utjecaji, a time uvjetovano širenje elemenata različitih jezičnih (dijalektskih) slojeva. Takav proces skraćuje lingvističke udaljenosti prvotno udaljenijih govora ili, gledano sociolingvistički, (mikro)diferencijacija u pojedinim govorima teži smanjivanju ili neutraliziranju međudijalektnih suprotnosti. To je stalan proces, a ogleda se na svim razinama jezičnog iskaza (fonetsko-fonološkoj, akcenatsko-kvantitativnoj, morfološkoj i leksičko-semantičkoj).

Slika 4, premda nužno pojednostavljena, pokazuje da je područje "čiste" stare čakavštine u ispitivanoj regiji znatno smanjeno vjerojatno najviše pod utjecajem migrativnih kretanja te da je prikladnije razmatrati jezično stanje ove regije u okvirima dijalektnih i poddijalektnih područja nego povlačiti granice.

Slika 4

Doseljavanjem štokavskog stanovništva s kopna potiskivani su čakavski govori od istoka prema zapadu. Miješanjem većeg ili manjeg broja starosjedilačkog i doseljenog stanovništva dobiveni su štokavski govori s jačim ili slabijim

čakavskim supstratom te prema zapadu čakavski govori podvrgnuti jačoj ili slabijoj štokavizaciji kao posljedici štokavskog superstrata. Uz snažan utjecaj migracija na dijalektnu sliku ovog područja, valja svakako uzeti u obzir i specifičnosti pojedinih govora, koje su posljedica autonomnog razvoja u geografski izoliranim uvjetima, karakterističnim za većinu ispitivanih naselja. Zbog prirodnih, geografskih uvjeta te u prošlosti slabih prometnih veza na ispitivanim otocima Braču, Hvaru, i Korčuli te poluotoku Pelješcu, nije bilo nekog snažnog središnjeg naselja koje bi privlačilo – u smislu komunikacije – sva ostala naselja na pojedinom otoku (ili poluotoku), već se utjecaj postojećih administrativnih centara (npr. gradovi Hvar i Korčula) očituje u govorima ograničenog broja geografski bliskih naselja.

S pravom se može zaključiti da prikazana dijalektna slika ovog dijela istočnog Jadrana otkriva ne samo osnovne pravce doseljavanja stanovništva već i stupnjeve heterogenizacije kao posljedice miješanja starosjedilaca i pridošlog stanovništva. Smatramo da je očitovanje ovih podataka iz konkretne realizacije miješanja pojedinih govora iznimno važno za proučavanje populacijske strukture, ne samo zbog svojih nesumnjivih kulturoloških implikacija već i kao pokazatelj potencijalnih analognih (mikro)evolucijskih bioloških procesa na ovom području.

IZVORI

Bennett, L. A., A. Sujoldžić, P. Rudan (1989): Contrasts in demographic structure and linguistic variation on the island of Korčula and the Pelješac peninsula, Yugoslavia, *Ethnologia Europea*, XIX: 141-168, 1989.

Brozović, D. (1970): Dijalekatska slika hrvatskosrpskoga jezičnog prostora, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Zadru*, Zadar, 5-29, 1970.

Moguš, M. (1977): *Čakavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb, 1977.

Rudan, P.: *Etude sur les dermatoglyphes digito-palmaires des habitants de l'île de Hvar*. Paris, Doc. Spec. Univ. Paris VII, 1972.

Rudan, P., D. F. Roberts, A. Sujoldžić, E. Žuškin, A. Kaštelan (1982): Strategy of anthropological research on the island of Hvar. *Coll. Antropol.* 6/1: 39-46, 1982.

Grupa autora (1987): *Antropološka istraživanja istočnog Jadrana*, knjiga prva, *Biološka i kulturna mikrodiferencijacija seoskih populacija Korčule i Pelješca*, Antropologijska biblioteka, HAD, Zagreb.

Grupa autora (1990a): *Antropološka istraživanja istočnog Jadrana*, knjiga druga, *Biološka i kulturna mikrodiferencijacija seoskih populacija otoka Hvara*, Antropologijska biblioteka, HAD, Zagreb, str. 1-194.

Grupa autora (1990b): *Antropološka istraživanja istočnog Jadrana*, knjiga treća, *Biološka i kulturna mikrodiferencijacija seoskih populacija otoka Brača*, Antropologijska biblioteka, HAD, Zagreb, str. 1-170.

Rudan, P., Sujoldžić, A., Šimić, D., Bennett, L. A., Roberts, D. F. (1992): Population structure in the eastern Adriatic: the influence of historical processes, migration patterns, isolation and ecological pressures, and their interaction. U: *Isolation, migration and health* (Fujiki, N., D. F. Roberts eds.), Oxford Univ. Press.

Skok, P. (1950): *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Jadranski institut JAZU, 1950.

SPSS, Inc., *SPSS/PC Release 1.1 Update*. SPSS: Chicago, 1985.

Sujoldžić, A. (1982): *Lingvističke i biološke udaljenosti populacija otoka Hvara – Prilog antropološkim istraživanjima*. Antropološko društvo Jugoslavije, Posebna izdanja, svezak 7: Beograd, 1982.

Sujoldžić, A. (1986): Cultural microdifferentiation on the Pelješac peninsula – Linguistic and migrational features. *Garcia de Orta, Serie de antropobiologia*, 4/1: 29-34, 1986.

Sujoldžić, A. (1989): Dijalekatska slika srednje dalmatinskog otočja – Prilog antropološkim istraživanjima, *Glasnik Antropološkog društva Jugoslavije* 26: 63-69, 1989.

Sujoldžić, A., L. Szivovica, K. Momirović, B. Finka, M. Moguš, P. Šimunović, P. Rudan (1979): Primjena taksonomskih algoritama na nenumeričke varijable u proučavanju lingvističke mikroevolucije. *Rasprave Zavoda za jezik IFF*, Zagreb, knjiga 4-5: 61-68, 1979.

Sujoldžić, A., L. Szivovica, P. Šimunović, B. Finka, D. F. Roberts, P. Rudan (1982/1983): Lingvističke udaljenosti na otoku Hvaru. *Rasprave Zavoda za jezik*, knjiga 8-9: 197-214, 1982/1983.

Sujoldžić, A., P. Šimunović, B. Finka, L. A. Bennett, J. L. Angel (1987): Linguistic Microdifferentiation on the Island of Korčula, *Anthropological Linguistics*, 28/4: 405-432, 1987.

Sujoldžić, A., P. Šimunović, B. Finka, P. Rudan (1988): Sličnosti i razlike u govorima otoka Brača kao odraz migracijskih kretanja, *Rasprave za Zavoda za jezik IFF* 14, 1988, 163-184.

Sujoldžić, A., P. Šimunović, B. Finka, L. A. Bennett, P. Rudan (1989): Jezične udaljenosti na poluotoku Pelješcu, *Zbornik rasprav iz slovanskoga jezikoslovja Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici*, SAZU Ljubljana, 275-291, 1989.

Sujoldžić, A., V. Jovanović, J. L. Angel, L. A. Bennett, D. F. Roberts, P. Rudan (1989): Migration within the island of Korčula, Yugoslavia, *Ann. Hum. Biol.* 16/6: 483-493, 1989.

Šimunović, P. (1977): Čakavština srednjodalmatinskih otoka, *Čakavska rič*, 1: 5-63, 1977.

Špoljar-Vržina, S. M., D. Šimić, A. Sujoldžić, L. A. Bennett, P. Rudan (1989): Estimation of the population structure through temporal migration analysis – Example from the island of Brač, *Coll. Antropol.* 13/1: 85-95, 1989.

Vinja, V.: *Romanski elementi u govorima i toponomastici otoka Korčule*. Doktorska disertacija, Zagreb.

LINGUISTIC FEATURES OF MIDDLE DALMATIAN ISLANDS

A Contribution to Anthropological Research

Anita Sujoldžić

Institute of Anthropology, Zagreb

Within a multidisciplinary anthropological study on the population structure of Middle Dalmatian islands, the extent of linguistic microdifferentiation has been analyzed in 45 villages of this region. Through the analysis of basic vocabulary the differences and/or similarities between the settlements are determined at the level of contemporary Croatian dialects, subdialects and local speeches. The estimated linguistic distances are discussed in view of known population migration throughout history.

MUNDARTEN DES MITTELDALMATINISCHEN ARCHIPELS

Ein Beitrag zu den anthropologischen Untersuchungen

Anita Sujoldžić

Das Institut für Anthropologie, Zagreb

Im Rahmen der umfassenden multidisziplinären anthropologischen Studie ist auch die regionale Sprachdifferenzierung in insgesamt 45 Ortschaften auf den Inseln Mitteldalmatiens erforscht worden. Mit der Methode der Analyse vom Grundwortschatz wurden die Eigenschaften der zeitgenössischen Alltagssprache dieses Gebiets bestimmt. Die bewerteten "Sprachentfernungen" und die Sprachheterogenität wurden in Hinblick auf die bekannten historischen Migrationsbewegungen auf diesem Gebiet in Betracht gezogen.